

усвідомлюють себе майбутніми професіоналами.

Отже, більшість студентів 1-го курсу не мають чіткого самоусвідомлення, мети, професійної спрямованості. Професійна самосвідомість перебуває на середньому рівні. Подібна ситуація спостерігається і в групах 4-го курсу. Але у четвертокурсників підвищується відповідальність за свій вибір, вони усвідомлюють себе майбутніми професіоналами.

Підготовка студентів вищого закладу освіти до педагогічної діяльності повинна передбачати професійне становлення особистості, основою якого є професійна самосвідомість, що охоплює такі основні складники: психологічна готовність до педагогічної діяльності, потреба в самопізнанні, самооцінка професійно значущих якостей, здатність до саморегуляції поведінки в конкретних педагогічних ситуаціях, наявність мотивів професійного самовдосконалення.

Вирішальну роль у формуванні професійної самосвідомості студентів вищого навчального закладу освіти відіграють активні методи навчання (дискусійні, ігрові, моделювання та аналіз педагогічних ситуацій, мікрореконструкції, тренінгові заняття тощо), які сприяють активізації процесу самопізнання, кращому усвідомленню студентами власних особистісних якостей та їх відповідності обраній професії, розвитку рефлексивних умінь майбутнього педагога.

Водночас наша робота не вичерпує всіх аспектів формування професійної самосвідомості майбутніх учителів. Подальшого дослідження потребує проблема поведінки студентів під час проходження педагогічної практики; управління процесом формування професійної самосвідомості викладачем вищого навчального закладу.

Література

1. Гура О. І. Психолого-педагогічна компетентність викладача вищого навчального закладу: теоретико – методологічний аспект : [монографія] / О. І. Гура. – Запоріжжя : ГУ «ЗІДМУ», 2006. – 332 с. **2. Іванова Т. О.** Я – концепція як складова професійної свідомості психологів / Т. О. Іванова // Соціальна психологія. – 2005. – № 6 (14). – С. 48–54. **3. Климов Е. А.** Психология профессионального самоопределения / Е. А. Климов. – Ростов-н-Д. : Феникс, 1996. – 495 с. **4. Сухобская Г. С.** Развитие самосознания студентов педагогических вузов : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. пед. наук : спец. 13.00.01 / Г. С. Сухобская. – М., 1987. – 23 с. **5. Чеснокова И. И.** Самосознание личности / И. И. Чеснокова. – М. : Наука, 1974. – 209–225 с.

УДК 37(09)(477)

Марина Радченко

ФЕНОМЕН ПЕДАГОГІЧНОЇ ТВОРЧОСТІ У ВІТЧИЗНЯНІЙ НАУКОВІЙ ДУМЦІ

Радченко М. В. Феномен педагогічної творчості у вітчизняній науковій думці.

Стаття присвячена огляду джерельної бази з проблеми педагогічної творчості, характеристик феномену у його історичній ретроспекції, аналізу поглядів вітчизняних науковців-педагогів на запропоновану проблему дослідження та їхнього внеску у становлення педагогіки творчості як науки.

Ключові слова: творча педагогічна діяльність, майбутній учитель, українська педагогічна думка, педагогічна творчість, народна школа.

Радченко М. В. Феномен педагогического творчества в отечественной научной

мысли.

Статья посвящена обзору источников по проблеме педагогического творчества, характеристике феномена в его исторической ретроспекции, анализу взглядов отечественных ученых-педагогов по проблеме исследования, а также их вклада в становление педагогики творчества как науки.

Ключевые слова: творческая педагогическая деятельность, будущий учитель, украинская педагогическая мысль, педагогическое творчество, народная школа.

Radchenko M. V. Phenomenon of pedagogic creative work in national scientific thought.

The article reviews resources for teaching creativity, dwells upon the characteristics of the phenomenon in its historical retrospection, analyzes national scientists' views on the research problem and their contribution into pedagogic creative work as a science.

Key words: creative pedagogic activity, future teacher, Ukrainian pedagogical thought, pedagogic creative work, national school.

Процеси об'єднання, що розгортаються на теренах сучасної Європи, вимагають від особистості готовності до життя в полікультурному суспільстві з урахуванням принципів демократизму, духовності, гуманізму та справедливості. Закономірне підвищення вимог до рівня і якості освіти спонукає науковців до пошуку нових шляхів удосконалення навчально-виховного процесу задля забезпечення високого рівня загальноосвітньої підготовки студентів – майбутніх учителів, що передбачає подальше зростання їх професіоналізму, компетентності, професійної та інформаційної культури, здатності підтримувати саморозвиток обдарованих учнів.

Педагогічна Конституція Європи, що була прийнята Асоціацією ректорів педагогічних університетів одинадцяти країн Європи, зокрема й Україною, визначає духовну платформу формування нового вчителя для об'єднаної Європи XXI століття та встановлює нормативні основи професійної педагогічної підготовки. Основними з-поміж них є принципи: людиноцентризму, доступності, науковості, системності, індивідуального підходу, практики, творчості, академічної автономії, креативності та інноваційного розвитку [2, с. 12]. Виходячи з принципів, задекларованих у Педагогічній Конституції Європи, можемо стверджувати, що формування готовності до творчої педагогічної діяльності є однією з визначальних у процесі підготовки майбутніх учителів до професійної діяльності.

Різні аспекти педагогічної творчості були предметом дослідження багатьох науковців: визначення самого поняття педагогічної творчості, дослідження його співвідношення із супровідними ознаками, властивостями, якість, особливостями особистості (В. Крутецький, М. Поташник) підготовка студентів педагогічного ВНЗ до професійної діяльності (О. Абдулліна, Е. Белозерцев, В. Бондар), основні риси творчого вчителя (В. Лісовська, Н. Кичук, М. Нікандров, М. Поташник), умови розвитку творчої особистості (Ю. Бабанський, В. Загвязинський), підготовка вчителя до педагогічної творчості (І. Гуткіна, І. Івановська, Н. Нестерова).

Мета та завдання статті полягають в історичній ретроспекції феномену педагогічної творчості, огляді джерельної бази з проблеми, а також аналізі поглядів вітчизняних науковців-педагогів на проблему становлення педагогічної творчості як галузі педагогічної науки.

Основи педагогічної освіти, закладені в епоху Античності, їх загальнолюдський гуманістичний зміст шліфувався у процесі історичного розвитку. Кожна з наступних епох: Середньовіччя, Відродження, Реформація, Просвітництво, Нові часи, Класична

доба, – формують педагогічну освіту як освіту гуманістичну, креативну, людино- і культурнотворчу. Питання професійної майстерності педагога було порушено ще в античні часи. Так, давньогрецький філософ Сократ стверджував, що мистецтво вчителя виявляється в умінні стимулювати в учнях потяг до істини та розвитку самостійності їхнього мислення [5, с. 18].

Погляди на творчість у середньовічній філософії були пронизані релігією, а сама творчість розглядалася вольовим актом, що забезпечує перехід із небуття у буття [3, с.83]. У структурі педагогічної майстерності епохи Відродження формується гуманне ставлення та любов до дитини, вміння розвивати в ньому допитливість і прагнення до свідомого засвоєння знань. Так, Я. Коменський у своїй книзі «Велика дидактика» професію вчителя ставить в один ряд із професіями скульптора, архітектора, садівника, полководця та наполягає на гуманному ставленні вчителя до дітей [3, с. 84].

Перші систематичні спроби усвідомити навчання як творчий процес зробив у XIX столітті П. Енгельмейєр, який визначив роль і місце вчителя у суспільстві, розуміння поставлених перед ним завдань, педагогічний ідеал, та основний продукт творчої педагогічної діяльності – особистість учня [3, с. 87].

У контексті світового розвитку педагогічної думки особливе місце посідає українська педагогіка творчості. Одним із засновників української педагогічної традиції є Григорій Сковорода. Просвітитель уважав, що справа вчителя, вихователя людей – справа велична, а справжній учитель має «сродність» до своєї роботи. Іншими словами, вчитель повинен мати покликання до своєї праці, володіти необхідними талантами та здібностями, а також розвивати природні задатки своїх вихованців [3, с. 84].

На особливий інтерес заслуговує рух українського вчителства, спрямований на розвиток національної освіти в 1917-1930 роках. Пов'язані з революційним рухом демократичні тенденції дали надію на якісні перетворення і в галузі національно-освітньої політики: розбудови національної школи, доступності освіти для всіх верств населення, виховання всесторонньо розвиненої особистості, українізації культурно-освітніх установ. Ці процеси спонукали до широкої творчості і новаторства, тому в Україні розгорнувся широкомасштабний соціально-педагогічний експеримент. Українська школа потребувала в цей час педагогів-майстрів, яким був властивий високий рівень професіоналізму, творчої активності, які глибоко знали свій предмет, мали ґрунтовну психолого-педагогічну підготовку, ерудицію, культуру, здатні були виховувати всебічно розвинену особистість. На думку Я. Мамонтова, нова педагогіка повинна була визволити вчителя від шаблонів і розпоряджень, «діяльність учителя повинна бути вільною індивідуальною творчістю, або, краще сказати, співтворчістю, так як вона повинна зливатися з творчою роботою учнів» [3, с. 88].

У цей період зростає інтерес до вивчення проблем педагогічної творчості й майстерності вчителя. У системі загальнопедагогічної підготовки ставилося питання професійної придатності та професійного відбору до педагогічних ВНЗ, а також про спеціальну довшівську підготовку, що сприяло надалі підготовці до творчої педагогічної діяльності. Р.Кутеповим було розроблено систему визначення професійної придатності й обдарованості абітурієнтів педагогічного ВНЗ. Вона містила письмове повідомлення про інтереси абітурієнта, характеристику певної молодшої людини, вміння нею організувати гру, заняття, що відповідало б віковій дитини, розповідь з досвіду спілкування з дітьми тощо. При цьому враховувалась виразність і логіка мови, уміння викладати думки, виявляти емоції [3, с. 91]. Інші дослідники проблем педагогічної майстерності намагалися визначити загальні

показники, на основі яких можна було б судити про рівень професіоналізму вчителя. У книзі В. Тулеева «Якісний облік педагогічної роботи в школах соціалізму» до таких критеріїв педагогічної діяльності було віднесено: успішне засвоєння учнями знань у найкоротший термін, оволодіння уміннями й навичками, ефективне використання задля активізації навчально-виховного процесу наочних посібників та іншого обладнання, високий рівень раціоналізації праці [3, с. 92]. Тобто ми можемо зробити висновок, що в цей період педагогічна творчість, передовсім асоціювалася з раціоналізацією навчально-виховного процесу.

Задля вдосконалення загальнопедагогічної підготовки майбутніх учителів до неї було включено роботу гуртків та студій, спрямовану на формування педагогічної майстерності. Творчі пошуки вчителів отримали широке розповсюдження в діяльності так званих Центральних досвідних станцій (ЦДСів), які були своєрідними лабораторіями, де відпрацьовувались і перевірялись на практиці важливі педагогічні ідеї, нові навчальні програми, нові методи навчання і виховання учнів. Мережа таких установ, яка діяла по всій Україні, проводила багатопланову науково-пошукову та методичну роботу за різними напрямками: пропаганда ідей соціального навчання та виховання, раціоналізація педагогічного процесу, розроблення програм трудового виховання й інші. Центральні досвідні станції допомагали вчителям у формі конференцій та виставок, вечорів, присвячених рецензіям нової педагогічної літератури, консультацій з питань педагогічної роботи, публікацій у педагогічній пресі задля популяризації досягнень педагогічної теорії та практики, створенні методичних об'єднань творчих вчителів [3, с. 93].

Специфічні особливості педагогічної професії, характерні риси праці вчителів, про уміння і навички, що забезпечують успіх шкільної роботи, розкривав народним учителями педагог Т. Лубенець. Його думка про забезпечення свободи вчителя у виборі ним методики навчання є актуальною і з позицій сьогодення. Адже учитель – не безпристрасна машина, і чим більше він вносить до навчального процесу свої особисті елементи, тим краще. Науковець виступав проти нав'язування вчителям певних методів і навчальних книжок, а за те, щоб учитель ознайомлювався з усією різноманітністю методів викладання і навчальної літератури, і сам обирав ті, які буде застосовувати [5, с. 42]. Такий підхід, на нашу думку, визнає право вчителя на творчість.

Визначальною для розвитку національної системи освіти є ідеї та діяльність Софії Русової, яка вважала, що народною може бути лише така школа, в якій дитина може творчо розвиватися на національному ґрунті і де враховуються її індивідуальні особливості. Свої погляди видатна українська діячка виклала у працях: «Нова школа», «Дошкільне виховання», «Нова школа соціального виховання», «Теорія педагогіки на основі психології», «Позашкільна освіта. Засоби її проведення». Поряд із принципами національного виховання важливим принципом згідно з концепцією С. Русової є розвиток творчих здібностей кожної дитини засобами національного матеріалу [5, с. 55]. У центрі педагогічних ідей С. Русової є формування творчої особистості вчителя з притаманними йому громадянськими якостями: національного свідомістю, волелюбністю, палким патріотизмом, працелюбністю, високою моральністю.

Цілісне вчення про педагогічну діяльність, як про вище мистецтво, знаходимо у Я. Мамонтова, якого вважають фундатором наукового підходу трактування педагогічної творчості. В особі вчителя Я. Мамонтов убачає «натуру до вищої міри громадську і демократичну, адже його участь в педагогічному акті в тому саме і полягає, що він передає свої індивідуальні цінності іншим, тобто соціалізує їх», а основним гаслом нової школи вважає творити й насолоджуватися творчістю [3, с. 95].

У педагогічній літературі 20-х років ХХ ст. уже застосовувався термін «техніка педагогічна», як компонент творчого педагогічного процесу. Уперше педагогічну техніку як складову педагогічної майстерності виділив А. Макаренко. На його думку, педагогічна техніка охоплює, з одного боку, – різноманітні питання й аспекти оволодіння ефективними методами, формами та засобами всіх видів виховної діяльності (гра, довіра, радість, педагогіка паралельної дії тощо), з іншого – полягає в «організації характеру педагога, вихованні його поведінки, а надалі – в організації його спеціальних знань та навичок, без яких жоден вихователь не може бути гарним вихователем» [3, с. 97]. Педагог уважав, що майстерність вчителя не вимагає якогось особливого таланту, вона доступна кожному і залежить виключно від працездатності, ентузіазму, любові до своєї справи, готовності долати труднощі.

Послідовником А. Макаренка був видатний український педагог В. Сухомлинський, який уважав учителя «першим і головним світочем в інтелектуальному житті школяра; він пробуджує в дитині жадобу до знань, повагу до науки, культури, освіти» [3, с. 98]. Істинне виховання і навчання – це завжди творення нової неповторної людської особистості у морально визначеній духовній взаємодії учителя й учня. Специфічним, на його думку, є не лише предмет педагогічної діяльності – особистість дитини, яка розвивається і формується, а також її «інструмент» – особистість вчителя-творця, та й сам педагогічний процес, що є завжди співтворчістю партнерів. Справжній вчитель, на думку педагога, не може жити без творчості. Педагогічна праця за своєю природою, за внутрішньою логікою немислима без елемента новизни, наукового дослідження. «Проблема творчості, за переконанням В. Сухомлинського, одна з ділянок педагогічної цілини, і щоб розпочати її пізнання, треба створити книгу про педагогічний аспект творчості» [3, с. 99].

На сучасному етапі розвитку вітчизняної психолого-педагогічної науки можна виокремити такі основні напрями вивчення феномену творчості в навчальному процесі:

- нівеляція принципу діяльності принципом взаємодії, системним підходом;
- об'єднання когнітивного й особистісного (операційного й мотиваційного, інтелектуального й особистісного) аспектів психології творчості;
- використання поняття й інтенсивний розвиток дослідження рефлексії;
- дослідження творчості не тільки як діяльності по створенню, тому що творчість не обов'язково є створенням, вона може бути рекомбінацією відомих елементів;
- розуміння творчості як розвивальної взаємодії її суб'єкта та об'єкта, спрямованої на розв'язання діалектичного протиріччя;
- дослідження умов, необхідних для творчості: об'єктивні (соціальні і матеріальні) та суб'єктивні (знання, уміння, розвинуті творчі можливості суб'єкту) [3, с. 16].

В. Андреев розглядає поняття «педагогіка творчості» як науку про педагогічну систему двох діалектично взаємозумовлених видів людської діяльності: педагогічного виховання й самовиховання особистості у різних видах творчої діяльності і спілкування з метою всебічного і гармонійного розвитку творчих здібностей як окремої особистості так і їх творчих колективів [3, с. 16].

В. Шубинський визначає педагогічну творчість як особливу галузь педагогічної науки, яка виявляє закономірності формування творчої особистості [3, с. 17]. В. Кан-Калик і М. Нікандров розглядають педагогічну творчість як конкретизацію педагогічного ідеалу вчителя в системі завдань, які розв'язує вихователь щохвилини в

конкретних умовах реальної педагогічної праці [1, с. 10].

Л. Рувинський надає визначення педагогічній творчості як пошуку вчителем нових розв'язків у постановці нових завдань, застосуванню нестандартних прийомів діяльності. Він розглядає педагогічну творчість як здатність передбачати, емоційно переживати й оптимально розв'язувати завдяки своїй творчій уяві своєрідні проблемні ситуації шкільного життя, проектувати розвиток особистості учня, передбачати становлення та подальший розвиток навіть непомітних позитивних паростків у дитячій психіці [3, с. 17].

З. Левчук вважає, що педагогічна творчість виявляється в діяльності, рефлексія якої зумовлює формування особистості учня як суб'єкта життєтворчості. На її думку, здатність до педагогічної творчості – це інтегративна якість особистості, структурними компонентами якої є: професійна спрямованість, професійне самоусвідомлення, професійне мислення, діагностувальна культура. Крім того, з погляду науковця, педагогічну творчість завжди супроводжують самопізнання, саморозвиток та самовдосконалення, прагнення до постійного зростання [3, с. 18].

Н. Кичук визначає педагогічну творчість як найважливіший критерій якісного становлення особистості вчителя сучасної школи, яка виявляється в соціальній потребі у творчій праці і має стати рисою кожного педагога, тобто набути масового характеру [3, с. 19].

М. Поташник визначає педагогічну творчість, виходячи з актуальних ідей оптимізації навчально-виховного процесу і вважає, що пошук оптимального педагогічного розв'язку в конкретній педагогічній ситуації завжди пов'язаний із творчістю. Де б не здійснювалася оптимізація, під час планування уроку чи в процесі його проведення, вона обов'язково приводить до творчості. Оптимізація навчально-виховного процесу сприяє вияву творчості, так і творчість учителя сприяє оптимізації, тому що педагогічна діяльність пов'язана з результатами і приносить задоволення лише тоді, коли оригінальне педагогічне рішення зумовлює результат, який не є типовим для певних умов [4, с. 26].

Історично так склалося, що до проблеми творчості людство зверталось постійно, оскільки від творчості людей залежить стан суспільства й перспективи його подальшого розвитку. Представники античної педагогіки та епохи Відродження активно ставили питання про професійну майстерність педагога. Наступні періоди характеризувалися теоретичним обґрунтуванням цілісної моделі формування особистості вчителя, дослідженням її структурних компонентів, умов ефективної педагогічної діяльності. У контексті світового розвитку педагогіки творчості особливе місце посідає вітчизняна наука. Вітчизняні педагоги, залишивши цінну виховну, теоретичну і практичну духовну спадщину, яка продовжує бути актуальною, посідають видатне місце у світовому педагогічному просторі.

Література

1. Кан-Калик В. А. Педагогическое творчество / В. А. Кан-Калик, Н. Д. Никандров. – М.: Педагогика, 1990. – 144 с. – (Б-ка учителя и воспитателя).
2. Педагогічна Конституція Європи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.arpue.org/index.php/uk/chasopys-yevropeiski-pedahohichni-studii/pedahohichna-konstytutsiia-yevropy>.
3. Педагогічна творчість: методологія, теорія, технології / [Андрущенко В. П., Сисоєва С. О., Гузій Н. В. та ін.]; за ред. С. О. Сисоєвої, Н. В. Гузій. – К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2005. – 183 с.
4. Поташник М. М. Педагогическое творчество: проблемы развития и опыт: [пособие для учителя] / М. М. Поташник. – К.: Рад. шк., 1988. – 187 с.
5. Сисоєва С. О. Основи педагогічної творчості: [підручник] / С. О. Сисоєва. – К.: Міленіум, 2006. – 344 с.